

Insuportabila
ușurătate a ființei

MILAN KUNDERA s-a născut în 1929,
în Cehoslovacia.
În 1975 s-a stabilit în Franța.

OPERE ALE LUI MILAN KUNDERA

Scrise în cehă:

Gluma, roman
Iubiri caraghioase, nuvele
Viața e în altă parte, roman
Valsul de adio, roman
Cartea râsului și a uitării, roman
Insuportabila ușurătate a ființei, roman
Nemurirea, roman

Scrise în franceză:

Jacques și stăpânul său. Omagiu lui Denis Diderot, teatru
Arta romanului, eseu
Testamente trădate, eseu
Lentoarea, roman
Identitatea, roman
Ignoranța, roman
Cortina, eseu în șapte părți
O întâlnire, eseu

DESPRE OPERA LUI MILAN KUNDERA:

Kvetoslav Chvatik, *Lumea romanescă a lui Milan Kundera*
Éva Le Grand, *Kundera sau memoria dorinței*
Jocelyn Maixent, *Secolul XVIII al lui Milan Kundera*
Maria Nemcova Banerjee, *Paradoxuri terminale*
François Ricard, *Ultima după-amiază a lui Agnes*,
eseu despre opera lui Milan Kundera
Guy Scarpetta, *Vârsta de aur a romanului*
Guy Scarpetta, *Variațiuni asupra erotismului*

MILAN KUNDERA

Insuportabila
uşurătate
a fiinţei

Traducere din cehă de
JEAN GROSU

 HUMANITAS
BUCUREŞTI

Redactor: Vlad Russo
Coperta: Angela Rotaru
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corector: Georgiana Becheru, Dan Dulgheru

Tipărit la Proeditură și Tipografie

Milan Kundera

Nesnesitelná lehkost bytí

© Milan Kundera, 1984, 1987

Orice adaptare, indiferent de formă, a lucrării este interzisă.

Toate drepturile rezervate.

© HUMANITAS, 2005, 2007, 2011, 2013, pentru prezenta
versiune românească

Lucrare apărută cu acordul COPYRO - Societate de Gestiune
Colectivă a Drepturilor de Autor

ISBN 978-973-50-4080-2

Descrierea CIP este disponibilă

la Biblioteca Națională a României.

EDITURA HUMANITAS

Piața Presei Libere 1, 013701 București, România

tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51

www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro

Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro

Comenzi telefonice: 0372 743 382 / 0723 684 194

CUPRINS

PARTEA ÎNTÂI

Ușurătatea și greutatea / 7

PARTEA A DOUA

Trupul și sufletul / 45

PARTEA A TREIA

Cuvinte neînțelese / 87

PARTEA A PATRA

Trupul și sufletul / 143

PARTEA A CINCEA

Ușurătatea și greutatea / 189

PARTEA A ȘASEA

Marele marș / 269

PARTEA A ȘAPTEA

Surâsul lui Karenin / 307

Ușurătatea și greutatea

1

*E*terna reîntoarcere e o idee misterioasă cu care Nietzsche i-a pus în încurcătură pe mulți filozofi: a gândi că, într-o bună zi, toate se vor repeta așa cum le-am trăit, că până și această repetare se va repeta la nesfârșit! Ce vrea să spună acest mit uluitor?

Mitul eternei reîntoarceri afirmă, prin negație, că viața care dispare o dată pentru totdeauna, care nu mai revine, se aseamănă cu o umbră, e lipsită de greutate, e dinainte moartă și dacă a fost atroce, frumoasă, splendidă, această atrocitate, această splendoare sau frumusețe nu înseamnă nimic. Nu trebuie să ținem seama de ele mai mult decât de un război între două țări africane din secolul al paisprezecelea, care n-a schimbat cu nimic fața lumii, în ciuda faptului că în el și-au găsit moartea, în chinuri de nedescris, trei sute de mii de negri.

Se va schimba cu ceva fața războiului dintre cele două țări africane din secolul al paisprezecelea, dacă el se va repeta de nenumărate ori în eterna întoarcere?

Da, se va schimba: va deveni un bloc, care se va ridica și va dăinui, iar stupiditatea lui va fi iremediabilă (ireparabilă).

Dacă Revoluția franceză ar trebui să se repete la nesfârșit, istoriografia franceză ar fi mai puțin mândră

de Robespierre. Dar, întrucât aceasta vorbește de un lucru ce nu mai revine, anii sângeroși n-au rămas decât simple vorbe, teorii și discuții, au devenit mai ușori ca fulgul, și nu mai stârnesc teama nimănu. E o diferență incomensurabilă între un Robespierre care a apărut în istorie o singură dată și un Robespierre care ar reveni mereu ca să rezeze capetele francezilor.

Să spunem, așadar, că ideea eternei întoarceri indică o anumită perspectivă, din care lucrurile ni se înfățișează altfel decât le cunoaștem: ele ne apar fără circumstanța atenuantă a efemerității lor. Iar această circumstanță atenuantă ne împiedică, de fapt, să pronunțăm un verdict. Cum poate fi condamnat efemerul? Roșeața amurgului luminează totul cu farmecul nostalgiei; chiar și ghilotina.

M-am surprins, nu demult, pradă unei senzații incredibile: răsfoind o carte despre Hitler, m-am trezit emoționat în fața câtorva fotografii ale acestuia; îmi aminteam de anii copilăriei mele, pe care i-am trăit în timpul războiului; mai mulți membri ai familiei mele și-au găsit moartea în lagărele de concentrare naziste; dar ce însemna moartea lor pe lângă fotografia lui Hitler, care îmi evoca o vreme apusă a vieții mele, o vreme ce nu va mai reveni?

Această împăcare cu Hitler trădează profunda perversiune morală, inerentă unei lumi întemeiate esențial pe inexistența întoarcerii, căci în această lume totul e dinainte iertat, și, în consecință, totul e îngăduit cu cinism.

2

Dacă fiecare secundă a vieții noastre trebuie să se repete la nesfârșit înseamnă că suntem răstigniți

(țintuiți) în eternitate ca Isus Cristos pe cruce. Cumplită imagine. În lumea eternei reveniri, fiecare gest poartă greutatea unei poveri insuportabile. Acesta este motivul care l-a determinat pe Nietzsche să spună că ideea eternei reveniri este cea mai grea povară (*das schwerste Gewicht*).

Dacă eterna revenire este povara cea mai grea, atunci, viețile noastre, proiectate pe acest fundal, pot apărea în toată splendoarea ușurătății lor.

Dar este, într-adevăr, greutatea cumplită și ușurătatea frumoasă?

Povara cea mai grea ne strivește, ne face să ne încovoiem sub ea, ne lipește de pământ. Dar, în poezia de dragoste a tuturor veacurilor, femeia dorește să fie împovărată de greutatea trupului bărbătesc. Așadar, cea mai grea povară este, în același timp, imaginea celei mai intense împliniri vitale. Cu cât mai grea e povara, cu atât mai apropiată de pământ e viața noastră, și cu atât e mai reală și mai adevărată.

În schimb, absența totală a poverii face ca ființa umană să devină mai ușoară ca aerul, să zboare spre înălțimi, să se îndepărteze de pământ, de ființa terestră, să fie doar pe jumătate reală, iar mișcărilor sale să fie deopotrivă libere și nesemnificative.

Și-atunci, ce să alegem? Greutatea sau ușurătatea? Această întrebare și-a pus-o Parmenide în secolul al șaselea înainte de Cristos. După el, universul se împarte în cupluri de contrarii: lumină-întuneric; gingășie-grosolănie; căldură-frig; ființă-neființă. Un pol al contradicției era pentru el pozitiv (lumina, căldura, gingășia, ființa), al doilea negativ. Această împărțire în doi poli, unul pozitiv și celălalt negativ, ne poate apărea ca fiind de o facilitate puerilă. Cu excepția unui singur caz: ce e pozitiv, greutatea sau ușurătatea?

Parmenide a răspuns: ușorul e pozitiv, greul e negativ.

A avut dreptate sau nu? Aceasta-i întrebarea. Un singur lucru e sigur: contradicția greu-ușor este cea mai misterioasă și cea mai plină de semnificații dintre toate contradicțiile.

3

Mă gândesc de mulți ani la Tomas, dar abia acum, în lumina acestor reflecții, l-am văzut, cu claritate, pentru întâia oară. L-am văzut stând în dreptul unei ferestre a apartamentului său, cu ochii fixați spre partea opusă a curții interioare, spre zidul din spate al imobilului din fața sa, și nu știa ce să facă.

O cunoscuse pe Tereza, cu vreo trei săptămâni în urmă, într-un mic orașel din Cehia. Petrecuseră împreună cel mult o oră. L-a condus la gară și a stat acolo cu el până s-a urcat în tren. Zece zile mai târziu, a venit să-l vadă la Praga și au făcut dragoste în aceeași zi. Peste noapte i-a crescut temperatura și a rămas la el o săptămână întreagă, bolnavă de gripă.

L-a încercat atunci un sentiment de dragoste inexplicabilă față de această fată, pe care aproape n-o cunoștea, îi părea un copil pe care cineva îl depusese într-un coșuleț de nuiele stropit cu smoală și-l lăsase pe firul unei ape pentru ca Tomas să-l pescuiască și să-l tragă pe țarmul patului său.

A zăbovit la el o săptămână întreagă, până s-a însănătoșit, apoi a plecat înapoi în orașelul ei, aflat la două sute de kilometri depărtare de Praga. Aici se situează momentul despre care vă vorbeam și care mie mi se pare a fi cheia vieții lui Tomas: stă în dreptul ferestrei, cu ochii fixați în partea opusă a curții, spre

zidul din spate al imobilului din fața sa, și reflectează: E cazul să-i propună să vină și să se instaleze definitiv la Praga? Se temea de această responsabilitate. Dacă ar invita-o acum, Tereza ar veni ca să-i ofere toată viața ei.

Sau, mai bine, să renunțe și să nu-i mai dea nici un semn? În cazul acesta Tereza ar rămâne o simplă chelneriță într-un local pierdut undeva, în gaura unui orașel de provincie, și el n-ar mai revedea-o niciodată.

Vrea s-o cheme să stea cu el, sau nu vrea?

Privește curtea interioară cu ochii ațintiți spre zidul din fața lui și caută un răspuns. Revine mereu, încă o dată și încă o dată, la imaginea acestei femei zăcând pe patul lui; nu-i amintește de nimeni din viața sa de până atunci. Nu-i era nici amantă, nici soție. Era un copil pe care-l scosese dintr-un coșuleț de nuiele stropit cu smoală și-l așezase pe țărnul patului său. Adormise, și el se lăsase în genunchi lângă ea. Răsuflarea ei fierbinte se accelera și el auzea un geamăt firav. Și-a lipit obrazul de obrazul ei și i-a spus, în șoaptă, cuvinte mângâietoare ca să-i aline somnul. Peste câteva clipe i s-a părut că respiră mai liniștit, și fața ei se ridică, involuntar, spre fața lui. Simțea răzbind din gura ei izul dulce-acrișor al febrei, și-l aspira cu nesaț, de parcă ar fi vrut să se impregneze cu intimitatea trupului ei. În clipa aceea i-a dat prin mințe că Tereza se afla la el de mulți ani și acum trăgea să moară. Și, deodată, a simțit, cu toată claritatea, că n-ar putea să-i supraviețuiască. S-ar întinde lângă ea ca să moară o dată cu ea. Înduișat de această închipuire, își cufundă obrazul în pernă, și-l lipi de obrazul ei, și rămase așa multă vreme.

Acum stă în picioare în dreptul ferestrei și invocă această clipă. Ce putea fi altceva dacă nu dragostea, care venise să i se înfățișeze în felul acesta?

Dar era, într-adevăr, dragostea? Sentimentul că voia să moară alături de ea, era, de bună seamă, excesiv: o vedea atunci pentru a doua oară în viața lui! Nu era asta mai curând reacția isterică a unui om care, dându-și seama în adâncul sufletului său de incapacitatea sa de a iubi, a început să simuleze, pentru sine, comedia dragostei? În același timp, subconștientul său era atât de laș, încât o alegea pentru comedia sa tocmai pe această biată chelneriță de provincie care, practic, n-avea nici o șansă de a pătrunde în viața lui!

Privea zidurile murdare din curtea interioară, conștient de faptul că nu știa dacă era vorba de dragoste sau de un acces de isterie.

Și-i părea rău că, într-o asemenea situație, când un bărbat adevărat ar ști pe loc să acționeze, el ezită, păgubind astfel de orice semnificație cea mai frumoasă clipă a vieții sale (stă în genunchi la căpătâiul tinerei femei, încredințat că n-ar putea să-i supraviețuiască).

Era supărat pe sine, se copleșea cu reproșuri, dar, în cele din urmă, își spuse în sinea lui că, de fapt, era cât se poate de firesc ca el să nu știe ce voia.

Omul nu poate ști niciodată ce trebuie să vrea, întrucât nu are decât o singură viață și n-are cum s-o compare cu niște vieți anterioare, nici s-o corecteze în niște vieți ulterioare.

Ce e mai bine, să fie cu Tereza sau să rămână fără ea?

Nu exista nici o posibilitate de a afla care hotărâre era mai bună, întrucât nu exista nici un termen de comparație. Omul trăiește totul pe loc, pentru întâia oară și fără nici un fel de pregătire, ca un actor care ar intra în scenă și ar juca, fără să fi repetat vreodată. Dar ce valoare poate avea viața, dacă prima

repetiție a vieții e însăși viața? De aceea viața se aseamănă întotdeauna cu o schiță. Dar nici „schiță” nu e cuvântul potrivit, căci schița e întotdeauna conceptul formal al unui lucru, pregătirea unui tablou, în timp ce schița vieții noastre e o schiță a nimicului, un concept fără tablou.

Tomas își repetă în sinea lui proverbul german: *Einmal ist keinmal*, o dată nu înseamnă nimic, e ca și când nu s-ar fi întâmplat niciodată. Dacă nu poți trăi decât o singură viață e ca și când n-ai trăi deloc.

4

Apoi, într-o zi, în pauza dintre două operații, o infirmieră îl anunță că e căutat la telefon. În receptor auzi vocea Terezei. Îl chema de la gară. Se bucură. Din păcate, în seara aceea era prins; avea o întâlnire, drept care o invită să vină la el abia a doua zi. Dar n-apucase bine să așeze receptorul în furcă, și își făcu reproșuri că nu-i spusese să vină imediat. În fond, mai era destul timp ca să contramandeze amintita întâlnire! Se frământa, întrebându-se ce va face Tereza în decursul celor treizeci și șase de ore până la întâlnirea lor, și îi venea să se urce în mașină și să plece imediat în căutarea ei pe străzile orașului.

Sosi în seara zilei următoare. Avea o poșetă cu un cordon lung petrecut peste umăr și i se păru mai elegantă decât ultima oară. Ținea în mână o carte groasă: *Anna Karenina* de Tolstoi. Era bine dispusă, de o veselie un pic zgomotoasă, și se străduia să demonstreze că dăduse pe la el, cu totul întâmplător, datorită unei împrejurări speciale: se afla la Praga din motive profesionale, eventual (aluziile ei erau foarte neclare) în căutarea unui alt loc de muncă.

Apoi se trezică pe divan, lungiți unul lângă altul, în pielea goală și epuizați. Între timp se lăsase noaptea. O întrebă unde locuiește, gândindu-se s-o ducă acolo cu mașina. Îi răspunse, cu un aer jenat, că abia urmează să-și caute un hotel, iar valiza ei se afla la gară, în depozitul de bagaje.

În ziua precedentă se mai temea că dacă ar chema-o să stea cu el, la Praga, ar veni să-i ofere toată viața ei. Acum, când o auzi spunându-i că valiza ei se afla în depozitul de bagaje, îi fulgeră prin minte că în valiza aceea era depusă viața ei, pe care o lăsase, deocamdată, în gară, înainte de a i-o oferi.

Urcă împreună cu ea în mașina parcată în fața imobilului, se duse la gară, scoase din depozit valiza (era mare și nespus de grea) și o aduse la el cu Tereza cu tot.

Cum se face că s-a decis atât de repede, de vreme ce ezitase aproape cincisprezece zile, și nu fusese în stare să-i trimită măcar o carte poștală ilustrată?

Era el însuși surprins de acest comportament. Acționa împotriva propriilor sale principii. Cu zece ani în urmă, când divorțase de prima lui soție, își trăise divorțul într-o dispoziție de sărbătoare, așa cum alții își serbează căsătoria. A înțeles atunci că nu se născuse ca să trăiască alături de o femeie, indiferent care ar fi, și poate fi, într-adevăr, el însuși numai ca celibatar. În consecință, se străduia să-și făurească și să-și organizeze, cu toată grija, un sistem propriu al vieții sale, așa fel, încât nici o femeie să nu se mai poată instala vreodată în casa lui, cu valiză cu tot. Așa se face că n-avea decât un singur divan. În ciuda faptului că era un divan destul de lat, Tomas le spunea amantelor sale că nu era în stare să adoarmă alături de o altă persoană pe același pat, drept care, după

miezul nopții, le conducea la casele lor. De altfel, atunci când Tereza a rămas la el pentru întâia oară, bolnavă de gripă, el n-a dormit lângă ea. Prima noapte și-a petrecut-o într-un fotoliu voluminos, iar în nopțile următoare s-a dus la spital, unde avea, în cabinetul său de consultații, o canapea pe care o folosea în timpul gărzilor de noapte.

De data aceasta însă, adormi lângă ea. Dimineaua, când se trezi, constată că Tereza, care mai dormea, îl ținea de mână. Se ținuseră de mână toată noaptea? Așa ceva i se părea greu de crezut.

Respira adânc în somnul ei netulburat și-l ținea de mână (cu atâta putere, încât nu izbutea să se elibereze din strânsoarea ei), iar valiza aceea, nespus de grea, era așezată de-a lungul patului.

Nu se încumeta să-și smulgă mâna din strânsoarea ei de teamă să n-o trezească, și, cu mare grijă, se întoarse pe o parte ca s-o poată examina mai bine.

Și își spuse din nou, în sinea lui, că Tereza era un copil pe care cineva îl depusese într-un coșuleț de nuiete stropit cu smoală și-l lăsase pe firul apei. Poate fi lăsat să plutească în derivă, pe apele furioase ale unui râu, un coșuleț ce adăpostește un copil?! Dacă fiica faraonului n-ar fi pescuit din valuri coșulețul cu micuțul Moise, n-ar fi existat Vechiul Testament și întreaga noastră civilizație! La originea atâtor mituri antice se află, întotdeauna, cineva care salvează un copil abandonat. Dacă Polybes nu l-ar fi ocrotit pe micuțul Oedip, Sofocle n-ar fi scris cea mai frumoasă dintre tragediile sale!

Tomas nu-și dădea seama, atunci, că metaforele sunt un lucru primejdios. Cu metaforele nu-i de joacă! Dragostea se poate naște dintr-o singură metaforă.